

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут філософії імені Г. С. СКОВОРОДИ

ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ Ігор Васильович

УДК 141.4(092)

**ПРОБЛЕМА СЕКУЛЯРИЗАЦІЇ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ
ГАВРИЇЛА КОСТЕЛЬНИКА: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ**

09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Кравченко Петро Анатолійович,
декан історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Шепетяк Олег Михайлович,
професор кафедри філософії
історико-філософського факультету
Київського університету імені Б. Д. Грінченка

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
Недавня Ольга Володимирівна,
старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди
НАН України

Захист відбудеться 31 травня 2019 року о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.161.03 Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий « 26 » квітня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філософських наук, доцент

О. В. Бучма

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Релігійна ситуація межі ХХ і ХХІ століть показала невиправданість класичної теорії секуляризації. Це були змушені визнати і дослідники, причетні до її розробки, насамперед американський соціолог релігії П. Бергер. 1999 року за його редакцією було видано збірник «Десекуляризація світу. Відродження релігії і світова політика». Автори збірника констатували невиправданість соціологічної теорії, яка пророкувала, що релігія неодмінно занепаде. З того часу концепт десекуляризації стрімко увірвався у соціологічний, філософський, релігієзнавчий і власне релігійний дискурси. В цілому й емпіричні реалії, що стосуються релігійності, і їхнє теоретичне осмислення свідчать, що релігія дуже далека від статусу музейного експонату. Не справджується і більш помірковане передбачення її долі – стосовно її «приватизації», остаточного переходу у сферу соціально незначимих особистих питань.

Водночас процес десекуляризації часто поєднується зі змирщенням самої релігії. Звідси постає одна з найвагоміших проблем сучасних релігієзнавчих досліджень: наскільки фундаментальним є процес десекуляризації, чи є він формою контр-секуляризації у строгому сенсі? Одним із напрямів знаходження розв'язку цієї проблеми є вивчення історичних прецедентів внутрішньої секуляризації релігії як спроби пристосуватися до реалій секуляризованої дійсності. У католицизмі поруч із відомим Аджорнаменто таким прецедентом є модерністська течія кінця ХІХ – першої половини ХХ століття.

До представників католицького модернізму варто зараховувати і українського філософа, богослова і церковного діяча о. Гавриїла Костельника (1886-1948). Виразною рисою Костельникової творчості є зацікавлення проблемою секуляризації: її ментальними витоками, значенням у її розгортанні наукового розвитку, її виявами у художній літературі та політиці тощо. Також Костельника можна назвати теоретиком контрсекуляризаційного спротиву. Водночас Костельник є зразком богослова, який, демонструючи ряд модерністських рис, сам став об'єктом впливу секуляризації. У цьому контексті творчість Костельника залишається малодослідженою.

Динамізм католицьких філософії та богослов'я новітньої доби, а також особливості розвитку католицької думки в Україні досліджували такі вітчизняні науковці як А. Баумейстр, О. Шепетяк, П. Яроцький, О. Недавнія, Ю. Чорноморець, О. Яроцька, С. Кияк та ін. Творчість Г. Костельника також ставала предметом вивчення. У площині філософських та релігієзнавчих досліджень тут передусім варто назвати імена Н. Мадей, О. Гірника, І. Мірчук, О. Петрука, Я. Петрук, О. Шеремети. Цілком очевидно, що в контексті вивчення Костельникової творчості епізодично торкалися ті її аспекти, які стосуються проблеми секуляризації. Окрім того, з числа перелічених дослідників Костельника як представника модернізму інтерпретували О. Гірник та О. Шеремета. Але комплексного, системного вивчення не отримали ні тема Костельника-модерніста, ні ширша тема експлікації у Костельниковій творчості

проблеми секуляризації.

Ще одна грань актуальності пов'язана з тим, що питання прояву тенденцій католицького модернізму у греко-католицькому середовищі залишається маловивченим і на Заході, і в Україні. Випадок Костельника свідчить про унікальність цього прояву, адже в ньому тісно переплітаються універсальні модерністські риси зі специфікою еклезіального ґрунту.

Відтак актуальність нашого дослідження зумовлена, по-перше, невирішеністю питання фундаментального статусу процесу десекуляризації і місця у цьому процесі змирнення самої релігії, по-друге, недостатньою вивченістю теми експлікації проблеми секуляризації у творчості Г. Костельника (з урахуванням того, що Костельника можна зарахувати до когорти тих християнських інтелектуалів, які, аналізуючи перспективи існування Церкви у секуляризованому світі, самі зазнавали впливу секуляризації), по-третє, браком досліджень, присвячених темі прояву модерністських тенденцій у греко-католицькому середовищі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка у межах комплексної науково-дослідницької теми кафедри філософії «Культурно-історична детермінація розвитку людського потенціалу в процесі формування громадянського суспільства в Україні» (2010-2015, 2015-2020, номер державної реєстрації 0116U002584), а також теми науково-дослідної роботи Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України «Релігійні ідентичності в контексті культурно-цивілізаційного вибору України» (2017-2019, номер державної реєстрації 0017U002127).

Метою дисертації є з'ясування та розкриття специфіки сприйняття Г. Костельником процесу секуляризації на тлі реакції на цей процес Католицької Церкви від ХІХ ст. до сьогодення. Мета конкретизується у таких завданнях:

- дослідити бачення Г. Костельником ідейно-теоретичних і ментальних витоків секуляризації;
- проаналізувати суперечності у поглядах Г. Костельника на науковий розвиток як чинник секуляризації;
- з'ясувати особливості розуміння Г. Костельником місця політичних ідеологій у системі координат процесу секуляризації;
- порівняти підхід Г. Костельника до секуляризуючих вимірів української літератури з підходом інших греко-католицьких ієрархів та інтелектуалів;
- визначити характер апологетичної стратегії Г. Костельника;
- дослідити особливості бачення Г. Костельником оптимальних засад співіснування Церкви і секуляризованої держави;
- оцінити концепції Г. Костельника стосовно контрсекулярного й екуменічного потенціалу українського християнства.

Об'єктом дослідження є сукупність варіантів реагування католицизму на процес секуляризації від ХІХ століття до сьогодення.

Предметом дослідження є експлікація у творчій спадщині Г. Костельника проблеми секуляризації.

Методи дослідження. В дисертації використано метод доктринальної верифікації, який дозволив оцінити погляди Г. Костельника під кутом зору їхньої відповідності вченню церковних структур, до яких він належав, один із базових для релігієзнавства герменевтичний метод, за допомогою якого було конкретизовано поняття секуляризації, метод компаративного аналізу, який допоміг краще збагнути міркування Г. Костельника у вагомих для дисертаційного дослідження інтелектуальних контекстах, метод соціально-емпіричної верифікації, завдяки якому вдалося оцінити бачення Г. Костельником способів протидії процесу секуляризації, біографічний метод, який дозволив деталізувати погляди Г. Костельника, відштовхуючись від речей екстратекстуального характеру. Опора на принципи історизму, позаконфесійності та об'єктивності, а також застосування міждисциплінарного і феноменологічного підходів уможливили здійснення комплексного неупередженого дослідження.

Методологічно значимими для дисертації стали філософські і релігієзнавчі дослідження таких вітчизняних науковців як А. Баумейстер, П. Кравченко, А. Колодний, П. Яроцький, І. Мірчук, О. Гірник, В. Менжулін, Л. Филипович, П. Павленко, О. Бучма, Л. Виговський, О. Горкуша, О. Саган, С. Вишинський.

Наукова новизна дисертації полягає у комплексному аналізі експлікації проблеми секуляризації у творчості Г. Костельника, який дозволив з'ясувати, що Костельник утілює собою такий випадок намагання протистояти процесу секуляризації, коли секуляризації зазнає сам суб'єкт, що демонструє ці намагання, виявити основні епістемічні трансформації, що стояли за виходом Костельника за межі католицької ортодоксії, вказати на зв'язки, що існували між цим виходом та еклезіальними прагненнями Костельника.

Новизна конкретизується у таких положеннях, що виносяться на захист:

вперше:

– досліджено суперечності у поглядах Г. Костельника на науку у її стосунку до процесу секуляризації, виявлено, що вони вкладалися в загальний характер модерністського підходу до раціональності і науки;

– з'ясовано, що апологетична позиція Г. Костельника виділялася новизною на тлі апологетичної літератури, що циркулювала у тогочасному греко-католицькому середовищі; Костельник як апологет прагнув відповісти на закиди з боку атеїзму, намагаючись використати «наукову» аргументацію, проте ці намагання виразилися у доктринально невиправданих формах, які, до того ж, не були переконливими з точки зору науки;

– показано місце у творчості Г. Костельника проблеми теодицеї. Костельник розглядав проблему теодицеї як особливо значиму у контексті секуляризаційних тенденцій, оскільки, зосереджуючись в умовах дехристиянізації на дочасних благах, люди стають особливо вразливими до терпінь, а ця вразливість ще більше відштовхує їх від віри; на цьому тлі Костельник намагався вибудувати

теодицейну концепцію, яка резонувала б із властивим людині модерну культом свободи;

уточнено:

– зміст «восточницької» позиції Г. Костельника: зайнявши у полеміці між «восточниками» та «западниками» сторону перших, Костельник залишався доволі байдужим до східної богословської традиції; «восточницька» позиція стала для Костельника засобом вираження національного месіанства та власних амбіцій;

– характер співпраці з радянською владою у справі ліквідації УГКЦ: Костельник погодився на таку співпрацю не через щире навернення до РПЦ і не через те, що став жертвою обставин, а задля реалізації власної програми модернізації християнства;

набули подальшого розвитку:

– розгляд релігійно обумовленої літературознавчої творчості Г. Костельника: Костельника не можна однозначно зараховувати ні до табору, що намагався з максимальною еластичністю прореагувати на виклики літературного характеру, ні до консерваторів, що підходили до цих викликів ригористично; причиною такої неоднозначної позиції Костельника стало те, що він, маючи загальну настанову на пристосування до культурних змін, водночас дуже критично реагував на окремі постаті українського літературного процесу, зокрема І. Франка, в силу своїх суб'єктивних психологічних якостей;

– аналіз поглядів Г. Костельника стосовно проблеми оптимальної моделі відносин Церкви та секуляризованої держави: Костельник покладав в основу побудови такої моделі прагматичні міркування, ігноруючи при цьому традиційне католицьке вчення про природу політичної влади і релігійні обов'язки держави;

– інтерпретація низки поглядів Г. Костельника як таких, що були обумовлені суб'єктивно-психологічними чинниками: психологічні витoki можна знайти у Костельниковому «восточництві», характері критики окремих викликів секуляризації, мотивах співпраці з радянськими спецслужбами, закликах «очистити» богослов'я УГКЦ від латинських упливів, а також намаганнях побудувати «нову філософію».

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати можуть використовуватися для вдосконалення навчальних програм із релігієзнавства, філософії релігії, історії української філософії, новітньої історії України. Крім того дисертація має значення у суспільній площині, оскільки її результати дозволяють деміфологізувати постать Г. Костельника, вивести її з області деструктивних для держави і суспільства конфесійно-політичних спекуляцій. Маючи стосунок до проблематики культурно-цивілізаційного виміру ідентичності українського християнства, результати дисертаційного дослідження спрямовані на консолідацію українського суспільства і можуть із цією метою використовуватися органами державної влади.

Апробація результатів дослідження. Тези дисертаційного дослідження були

апробовані на засіданнях кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, а також під час ряду міжнародних та національних конференцій і круглих столів, а саме: Міжнародний круглий стіл «Феноменологія релігії і традиціоналізм Мірчі Еліаде» (10 листопада 2012 року, м. Донецьк), IV Всеукраїнська наукова конференція «Держава і Церква в новітній історії України» (21 листопада 2012 року, м. Полтава), V Міжнародна науково-практична конференція «Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (25-27 грудня 2012 року, м. Рубіжне), Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2013» (16-17 квітня 2013 року, м. Київ), Всеукраїнська науково-практична конференція «Дмитро Донцов: постать на тлі епохи» (24-25 травня 2013 року, м. Мелітополь), V Всеукраїнська наукова конференція «Держава і Церква в новітній історії України» (19-20 листопада 2015 року, м. Полтава), Міжнародна науково-практична конференція «Синергія у культурному просторі сучасності» (29-30 березня 2018 року, м. Київ), XXVIII Міжнародна наукова конференція «Історія релігій в Україні» (21-23 травня 2018 року, м. Львів).

Публікації. Зміст дисертації розкривається у 17 публікаціях. Із них 6 надруковано у вітчизняних фахових та наукометричних виданнях, 2 – у закордонних журналах, 7 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, кожен із яких ділиться на чотири підрозділи, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел. Така структура зумовлена логікою дослідження, характером його предмету та завданнями. Теоретичні аспекти дослідження розкриті в чотирьох підрозділах першого розділу. Другий та третій розділи поділені відповідно до двох площин, у яких досліджується проблема секуляризації у творчій спадщині Г. Костельника: площини Костельника-дослідника секуляризації та площини Костельника-апологета і теоретика контрсекулярного спротиву. Обсяг роботи становить 203 сторінки. Із них основна частина складає 167 сторінок. Список літератури нараховує 251 позицію.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, формулюється його мета, завдання, об'єкт і предмет, висвітлюється наукова новизна результатів, що виносяться на захист, окреслюються методологічні засади, подаються відомості стосовно апробації та публікації результатів дослідження, описується структура дисертації.

У **першому розділі «Теоретичні засади дослідження»** розкрито особливості суспільно-політичної та академічної рецепції постаті Г. Костельника, конкретизовано і обґрунтовано методологію дослідження, уточнено його найважливіші термінологічні аспекти, подано загальну характеристику інтелектуальної позиції Г. Костельника.

У підрозділі 1.1. «Рецепція постаті і творчості Г. Костельника від середини ХХ ст. до сьогодення» проілюстровано характер сприйняття Г. Костельника у греко-католицькому середовищі діаспори та підрадянської України, серед представників Російської Православної Церкви, радянськими науковцями, дослідниками з Югославії та сучасної Сербії, у межах академічного дискурсу сучасної України. Увагу присвячено як науковому вивченню постаті та творчості Г. Костельника, так і їхній позаакадемічній рецепції.

З'ясовано, що у середовищі греко-католицького підпілля Г. Костельника сприймали передусім як зрадника, у середовищі української діаспори на Заході таке сприйняття чергувалося з намаганнями частково виправдати поведінку церковного діяча як таку, що була спричинена тиском радянської влади. Лише поодинокі автори (А. Великий, І. Гриньох) звертали увагу на релігійне дисидентство Г. Костельника, яке він демонстрував ще в міжвоєнний час. Авторитетні представники РПЦ та представники радянських академічних кіл використовували ім'я Г. Костельника передусім у цілях антикатолицької і антинаціоналістичної пропаганди. При цьому, якщо представники РПЦ глорифікували Г. Костельника, то у світській радянській літературі його ім'я подекуди згадувалося критично: мислитель був вигідний з огляду на роль, яку йому довелося відіграти у спробах комуністичної влади ліквідувати унійну Церкву, але водночас на ньому як релігійному мислителю та діячеві не могла не позначитися загальна антирелігійна позиція радянського режиму.

В цілому, до здобуття Україною незалежності наукова рецепція постаті та творчості Г. Костельника була рідкістю і поступалася полемічному конфесійно і політично обумовленому сприйняттю. Винятком можна назвати кілька робіт священника РПЦ І. Карпяка, роботи М. Олексюка (попри їхню ідеологічну заангажованість) та розвідки авторів із тодішньої Югославії, передусім Ю. Тамаша та Д. Папгаргаї. З крахом комунізму у Центрально-Східній Європі наукове вивчення творчості та церковної діяльності Г. Костельника набуло системних рис. У площині релігієзнавства та історії філософії творчість Г. Костельника досліджували І. Мірчук, М. Кашуба, О. Гірник, Н. Мадей, О. Шеремета, О. Петрук, Я. Петрук, С. Іваник, З. Тіменник, Я. Кишюгас, М. Комариця, О. Максимович. У філологічній площині постаттю Г. Костельника цікавилися Ю. Тамаш, Л. Сенік, М. Комариця, Я. Гарасим, Г. Крук, Н. Федорак, М. Боянович, Н. Ребрик, Л. Попович, М. Тир, А. Рамач, З. Терлак, І. Удварі, М. Фейса, Ю. Рамач, Л. Белей, Л. Юрса, Л. Вежель. У площині історичних наук про Г. Костельника писали Я. Рамач, Д. Гарді, М. Жирош, М. Мушинка, М. Зимомря, Н. Мадей, О. Петрук, М. Марунчак, Ю. Волошин, О. Пагіря, О. Зброжко, М. Михайлець, Д. Веденєєв, О. Лисенко, М. Лагодич, В. Білас, Н. Мизак, В. Пащенко, Н. Сердюк, Я. Стоцький.

У підрозділі 1.2. «Методологічні підходи, методи та принципи дослідження» деталізовано методологічні засади, на які спирається дисертація. В основу дослідження було покладено міждисциплінарний і феноменологічний

підходи. Феноменологічний підхід зумовив обрання методу доктринальної верифікації, спрямованого на оцінку відповідності поглядів Г. Костельника засадам віровчення церковних структур, до яких він належав. Іншими методами дослідження стали метод компаративного аналізу, метод соціально-емпіричної верифікації, спрямований на оцінку практичної значимості міркувань Костельника щодо способів подолання процесу секуляризації, та біографічний метод, спрямований на виявлення речей екстратекстуального характеру, що детермінували погляди Костельника (його психологічні риси, оточення, в якому він перебував у різні періоди свого життя, характер взаємин із сучасниками).

Дотримання принципу історизму дозволило враховувати факт динамічності окремих елементів доктринальних контекстів, у яких аналізуються погляди Г. Костельника, звернення уваги на базові, парадигмальні відмінності між премодерном та модерном, а також на історично-локальні контексти оцінки Костельникових поглядів. Дотримання принципу об'єктивності, крім самоочевидної настанови на неупередженість і достовірність, з урахуванням феноменологічного підходу означало засадниче визнання легітимності основних смислових структур релігії.

У підрозділі 1.3. «Термінологічні аспекти дослідження» пояснено вживання конфесійної термінології, уточнено семантичні рамки терміну «секуляризація», пояснено зміст іншої важливої у дисертаційному дослідженні термінології. Стосовно Галицької греко-католицької митрополії кін. XIX – першої пол. XX ст. у дисертації вживається сучасний термін «Українська Греко-Католицька Церква» (УГКЦ). Водночас, коли мова йде про більш фундаментальний рівень церковних структур, еклезіальний зміст яких закорінені у Берестейській унії, вживається термін «унійна Церква». Термін «секуляризація» вживається у широкому, комплексному сенсі, який охоплює різні виміри послаблення традиційної релігії у діапазоні від ментального до суспільно-політичного вимірів. Поняття католицького модернізму вживається в сенсі інтелектуальної течії в католицизмі кін. XIX – першої пол. XX ст. у відповідності до того, як цілісність і своєрідність цієї течії артикулювалися самою Католицькою Церквою. Під неотомізмом розуміється католицька філософська течія, поштовхом до виникнення якої стала енцикліка Лева XIII «Aeterni Patris» (1879) і яка характеризується опорою на спадщину Томи Аквінського. Неотомізм як історико-філософське явище не тотожний томізму як більш фундаментальному, філософському- і богословсько-методологічному явищу – закоріненій у творчості Аквіната філософській матриці, набору вихідних принципів філософської і богословської рефлексії. Відтак зміст поняття томістичної традиції не вичерпується одними лиш неотомістами. Термін «метафізика» вживається в сенсі раціонального пізнання найфундаментальніших засад усього суцього, причому предмет цього пізнання не обмежується тварним світом, а стосується і Бога.

У підрозділі 1.4. «Особливості формування філософських і богословських поглядів Г. Костельника» охарактеризовано інтелектуальну позицію

Г. Костельника, звернено увагу на динаміку та чинники її формування. Автор підкреслив свідчення сучасників Г. Костельника (Й. Сліпий, І. Гриньох, Я. Дашкевич) стосовно надмірної амбіційності мислителя, його жаги самовираження і відсутності самокритики, а також підтримав тезу сучасного дослідника О. Гірника про спричинений маргінальним етнічним походженням «пошук ідентичності» як один із центральних мотивів Костельникової творчості. Саме переліченими рисами, що детермінували інтелектуальну позицію Г. Костельника, можна пояснити те, що мислитель став одним із найрадикальніших представників «восточницького» табору в УГКЦ міжвоєнного часу. Костельникові апеляції до східної богословської традиції мали епізодичний характер і мотивувалися лише полемічними цілями. Глибших зацікавлень цією традицією Г. Костельник не демонстрував.

Дисертант продемонстрував, що уже у студентські роки Г. Костельника цікавили передусім гносеологія і психологія, натомість характерний для традиційної християнської філософії примат онтологічної проблематики був йому чужим. Це та ряд інших обставин не дозволяють зараховувати Г. Костельника до числа неотомістів. Таким чином інтелектуальну позицію Г. Костельника визначало чимало дослідників (М. Олексюк, Ю. Тамаш, І. Мірчук, П. Содомора). Зарахування українського мислителя до числа неотомістів спиралося насамперед на сприйняття мотиву «примирення віри та розуму» як головного маркеру томізму. Але, по-перше, цей мотив не є якоюсь монополією томізму і є, радше, універсально християнським, по-друге, томізм має чимало інших маркерів, по-третє, розуміння Г. Костельником взаємовідносин віри та розуму суттєво відрізнялося від томістичного. Зарахування Г. Костельника до числа неотомістів недоречно ще й через те, що мислитель з часом зайняв радикальну антитомістську позицію. Натомість слушним є зарахування Г. Костельника до течії католицького модернізму, яке здійснювали уже сучасники мислителя (І. Гриньох) та окремі новітні дослідники (О. Гірник, О. Шеремета). Серед типово модерністських рис Костельникової філософії та теології варто назвати ставлення до томізму як до чогось застарілого і занадто інтелектуалістичного, релятивізація папського примату (зокрема як такого, що постав на суто світсько-політичному, а не релігійному ґрунті), намагання підлаштувати християнський світогляд під здобутки світських, передусім природничих наук, доктринальний релятивізм. Точкою відліку для формування різкої антитомістської позиції Г. Костельника та стрімкої еволюції його поглядів у бік модернізму став 1925 рік. Чинниками такого світоглядного розвитку були особистий конфлікт із Й. Сліпим, полеміка між «восточниками» та «западниками», вище згадана амбіційність.

Другий розділ «Причини та зміст процесу секуляризації» присвячено баченню Г. Костельником ідейно-теоретичних, психологічних, суспільно-політичних та культурних вимірів секуляризації.

Підрозділ 2.1. «Світоглядно-ментальні трансформації як теоретично-психологічне підґрунтя розгортання секуляризації» присвячено

Г. Костельнику як досліднику психології атеїзму. Зацікавлення Г. Костельника психологічними вимірами дехристиянізації було зворотнім боком його розуміння природи релігійної віри. Він вважав джерелом релігії «пробудження духу», «глибоку уяву», «пробуджену свідомість», відтак був схильний шукати витоки дехристиянізації у тому, що заважало «пробудженню» духу і свідомості.

Виявлено, що у центрі міркувань Г. Костельника про психологічні витоки атеїзму знаходилася тема «надмірного» розвитку природничих наук, насамперед фізики. Розвиток наук загрожує релігійності не у площині відкритих фактів, а ментальністю, яку він породжує. Вимірами цієї ментальності є «фізикалізм», «чуття безтаінственності», «нормальна свідомість» (на протигагу «пробудженій свідомості»). «Надмірний» науковий розвиток призводить до диспропорції між дискурсивним мисленням та інтуїтивним пізнанням (на користь першого) і породжує нездатність осягати наявність у світі чогось «таємничого». Всі ці ментальні трансформації Г. Костельник сприймає як дуже серйозну перешкоду для релігійності – настільки серйозну, що робить людину нездатною мати віру попри свідоме бажання вести релігійне життя.

З'ясовано, що диспропорцію між розумом та інтуїцією Г. Костельник бачив не лише у «надмірному» розвитку природничих наук, але й у тогочасній філософії. Крім того мислитель відзначав негативний вплив на релігійність побутового виміру урбанізації, а також звертав увагу на взаємну кореляцію атеїзму і почуття самовпевненості відносно власного життя і навколишнього світу.

Підрозділ 2.2. «Суперечності у поглядах на науку та інтелектуалізм» бере до уваги інший пласт міркувань Г. Костельника – той, де мислитель «реабілітує» науку, передбачає, що новий етап наукового розвитку нестиме ре-, а не десакралізацію і навіть говорить про необхідність пристосування християнської доктрини під здобутки природничих наук. Врахування еволюції поглядів Г. Костельника дозволяє лише часткового усунути суперечності між примирливим ставленням до науки та тією критикою наукового розвитку, яка аналізувалася у підрозділі 2.1. Справді, особливо різке ставлення до наслідків наукового розвитку Г. Костельник демонстрував у ранній період творчості, зокрема у книжці «Пісня Богові» (1922), натомість настанова на підлаштування християнської доктрини під природничі науки виразно проявилася лиш у 1930-х, а свого піку досягла у середині 1940-х років. Однак дуже різку критику науки (подібну до тієї, що у «Пісні Богові») можна знайти й у «Квітах на престолі», над якими мислитель працював незадовго до смерті, а написаний 1944 року діалог «Зависть богів» є особливо промовистим доказом того, що Г. Костельник і в останні роки своєї творчості не міг звільнитися від протиріч у ставленні до науки.

Дисертант довів, що ключем до розуміння наявних у Костельниковій творчості суперечностей у поглядах на науку та інтелектуалізм є врахування специфіки католицького модернізму, який знецінював раціональні основи релігії, віддаючи перевагу емоційним чинникам, і водночас демонстрував

прагнення пристосувати доктринальні засади християнства до системи знань світських наук. Обидві модерністські риси були притаманними і для Г. Костельника. Його критика науки випливала з модерністського антиінтелектуалізму й наголошення на психологічних витоках релігії. Виходячи з цих самих позицій, Г. Костельник критикував томізм. У той же час модерністська настанова пристосування під реалії секуляризованого світу, з одного боку, наштотувала богослова на думку про необхідність підлаштувати під науку саму християнську доктрину і, з другого боку, зумовлювала погляд на томізм і метафізику в цілому як щось застаріле. Таке подвійне відкидання томізму у свою чергу позбавляло Г. Костельника методологічної бази, яка дозволяла б розмежовувати компетенцію науки та теології.

У підрозділі 2.3. «Модерні політичні ідеології в системі координат процесу секуляризації» з'ясовано ставлення Г. Костельника до ідеологій лібералізму, комунізму та націоналізму. Всі три ідеології мислитель інтерпретував як різновиди «атеїстичної релігії», цьогосвітні форми задоволення прагнення людини до вічності й ідеального щастя.

Показано, що критика лібералізму у Костельниковій творчості була дуже фрагментарною. Передусім мислитель критикував ліберальне розуміння релігії як «приватної справи», акцентуючи увагу на тому, що релігія неминуче має суспільно-політичне значення. Комунізм у творах Г. Костельника постає як найбільш радикальна і агресивна форма секуляризації, котра, будучи сповненою релігійної віри у власну непомильність, веде боротьбу з традиційною релігією (християнством). При цьому богослов вважав, що комунізм, будучи вираженням нігілістичних тенденцій, приречений на самознищення. Націоналізм Г. Костельник також розглядав як різновид «атеїстичної релігії», заперечуючи при цьому щирість заяв представників націоналістичного руху про їхню лояльність до християнства. Г. Костельник критикував націоналізм передусім через обожнення нації та породжений цим обожненням етичний релятивізм. Свідченням дуже різкого ставлення до націоналізму була відмова побачити окремі позитивні риси в ірраціоналізмі Д. Донцова, хоч ці риси й резонували з ідеями самого Г. Костельника, і їх зумів позитивно оцінити інший греко-католицький інтелектуал – М. Конрад. Своїм ригоризмом у сприйнятті націоналізму Костельник зближувався з табором консерваторів-«западників» (із якими перебував у ворожнечі). Але, на відміну від «западників», які критикували націоналізм, виходячи з консервативних позицій, Костельник був недостатньо послідовним, адже, критикуючи націоналістів через обожнення ними нації, і сам перебував під впливом націоналізму у ширшому сенсі.

Підрозділ 2.4. «Особливості сприйняття секуляризуючих вимірів української літератури» порівнює ставлення Г. Костельника до «проблемних» із релігійної точки зору аспектів української літератури зі ставленням до них із боку інших греко-католицьких інтелектуалів та ієрархів. Увага концентрується на ставленні Г. Костельника до постатей Т. Шевченка, І. Франка, В. Винниченка.

З'ясовано, що виражене у праці «Шевченко з релігійно-етичного становища» (1910) сприйняття Г. Костельником постаті Т. Шевченка назагал укладається у підхід, який на той час уже був сформований серед галицького духовенства. Г. Костельник намагався пояснити проблемні з християнської точки зору моменти Шевченкової творчості нібито властивою для поета диспропорцією між розумом та «серцем». Шевченко розумів Бога передусім емоційно, «серцем», тож те, що виходило за межі такого «сердечного» розуміння, викликало в поета антиклерикальний протест і навіть нарікання на Бога. Натомість І. Франка Г. Костельник оцінював дуже критично і безапеляційно зараховував його до числа атеїстів. Рецепція Франкової постаті поєднувала в собі світоглядно-полемічну складову і складову естетичної теорії: Г. Костельник тісно пов'язував раціоналізм і «атеїзм» поета з «браком» справжньої поетичної геніальності. За рівнем критичності у сприйнятті І. Франка Г. Костельник був близьким до табору «западників», але причиною тому була сильно виражена полемічність мислителя, а не відсутність настанови на підлаштування під динаміку секуляризованого світу (Г. Костельник безперечно демонстрував цю настанову). В. Винниченка Г. Костельник сприймав, по-перше, як автора, який «перекладав» атеїзм із мови філософської теорії на мову доступної широким масам художньої літератури, по-друге, як мислителя, який зумів зробити атеїстичний світогляд більш послідовним, а, отже, більш нігілістичним, позбавленим інерційних елементів християнської культури.

Третій розділ «Відповідь на секуляризацію: апологія і пристосування» присвячено Г. Костельнику не як досліднику процесу секуляризації, а як християнському мислителю, що намагався відповісти на виклики цього процесу.

У **підрозділ 3.1. «Основні риси апологетики»** досліджено особливості поглядів Г. Костельника як апологета. Елементи апологетики присутні в більшості творів Г. Костельника на релігійну тематику, чому сприяла не лише логіка викладу матеріалу, але й полемічна вдача мислителя. Характерною рисою апологетичної творчості Г. Костельника була зосередженість на викликах із боку атеїзму і нехтування конфесійною проблематикою. Це відрізняло її від наявної у ті часи греко-католицької апологетичної літератури (наприклад, авторства Ю. Пелеша та О. Торонського), що відзначалася класичними еклезіологічними і сотеріологічними акцентами. Досить новаторським було бажання Г. Костельника запропонувати системний захист християнської віри з опорою на новітні наукові знання. До Костельника це завдання ставила хіба що перекладена українською книжка французького богослова Ф. Дюїє де Сен-Проже «Наукова апологія християнської віри» (1905).

Показано, що Костельникова книжка «Християнська апологетика» (1925) підсумовує «ортодоксальний» період творчості мислителя. У ній ще присутня традиційна метафізична аргументація. Так, існування Бога Г. Костельник доводить, говорячи про неминучість існування першопричини усього суцього. У наведених автором «Християнської апологетики» прикметах Абсолюту

простежуються паралелі з першою книгою Аквінатової «Суми проти поган» (при цьому Г. Костельник актуалізує традиційне вчення про прикмети Абсолюту відповідно до викликів, які несе християнству атеїзм та пантеїзм). Водночас Г. Костельник проігнорував у «Християнській апологетиці» потребу в обороні вчення про надприродний характер Церкви. Основна аргументація параграфу під назвою «Божий елемент у Христовій Церкві» зводиться до тез про практичну користь, яку принесла людству християнська релігія.

Виявлено, що у 1930-х роках Г. Костельник намагався використати в апологетичних цілях досягнення біології та фізики. Відповідаючи на виклики з боку еволюціонізму, мислитель дотримувався тези, яка була висунута вже в «Християнській апологетиці»: розвиток органічного світу відбувався не розмірено, а стрибкоподібно, і саме у стрімких стрибках розвитку закладене Боже втручання. Однак відмінною рисою його робіт 1930-х років є поєднання еволюційної проблематики з проблематикою людської душі, до якої він підійшов із неортодоксальних позицій, підважуючи вчення про творення Богом кожної індивідуальної душі. Досягнення фізики у вивченні енергії Г. Костельник намагався використати як контраргумент до претензій матеріалістичного монізму. Протиставляючи матерію і енергію, він не давав собі звіту з того приводу, що енергія – це теж частина фізичної дійсності. Але аргументація Г. Костельника була не лише слабкою з апологетичної точки зору, але й неприйнятною з доктринальної, оскільки стирала межу між фізичною та духовною дійсністю і будувала місток до еклектичного світобачення. Г. Костельник чи інші модерністи не були оригінальними, коли наголошували на вагомості врахування досягнень науки. Настанова звертати на них увагу легко простежується в офіційному дискурсі Ватикану часів боротьби з модернізмом та розвитку неотомізму. Але при цьому враховувалася дистанція між областями позитивних знань з одного боку та істин Об'явлення і спекулятивної теології з іншої. У випадку Г. Костельника ця дистанція безперечно нехтувалася.

Підрозділ 3.2. «Апологетика Г. Костельника і проблема теодицеї» присвячено баченню Г. Костельником проблеми оправдання Бога перед фактом наявного у світі зла в контексті викликів секуляризації.

Виявлено, що Г. Костельник наголошував на важливості теодицейної проблематики з огляду на поширення особливо чутливої до земних страждань «новочасної віри». Секуляризація сприяє тому, що, відходячи від християнської релігії і зосереджуючись на дочасних благах, люди стають особливо вразливими до терпінь, а ця вразливість ще більше відштовхує їх від віри. Так виникає замкнуте коло чи навіть спіраль гіпертрофії зла в умовах секуляризації: відкидання Бога – наростання зла – відкидання Бога через усвідомлення наявного зла – ще більше наростання зла. З огляду на ці міркування Г. Костельник спробував вибудувати теодицейну концепцію, що резонує із властивим людині модерну культом свободи: терпіння у світі виконують «шкільну» функцію, «екзаменують» людей, навчають їх самостійно робити

вибір на користь власного спасіння.

В основу **підрозділу 3.3. «Бачення оптимальної моделі взаємовідносин Церкви і секуляризованої держави»** ліг аналіз Костельникової праці «Границі демократизму» (1919). Ця праця написана таким чином, аби виставити «границі» перед секуляризацією політичного життя, вказати на допустимі межі секуляризації, які держава не повинна переступати. Зокрема, мислитель обґрунтовує недоречність усунення уроків релігії у школах та теологічних факультетів у вузах, говорить, що відчуження церковних земель не повинно бути тотальним, наголошує на потребі збереження незалежності Церкви від світської влади, вказує на необхідність визнання державою церковних документів.

Показано, що Г. Костельник опонував радикально лаїцистським ідеям. У той же час він не ретранслявав цілісних принципів соціальної доктрини Католицької Церкви, які вона відстоювала аж до Другого Ватиканського собору. Так, Г. Костельник ігнорував вчення про природу світської політичної влади, її походження від Бога, а не від народу. Також він вважав, що держава не повинна протидіяти пропаганді атеїзму (за винятком поширення ідей, що підривають суспільну мораль) і в цілому відмовлявся від традиційного вчення про релігійні обов'язки держави.

Підрозділ 3.4. «Контрсекулярні й екуменічні перспективи українського християнства» ставив за мету реконструкцію еклезіального проекту Г. Костельника. Ключем до розуміння еклезіальних поглядів Г. Костельника та його церковної діяльності є врахування амбіційного характеру мислителя, який проектувався на всю Галицьку митрополію, породжуючи віру в її особливе покликання у справі об'єднання Церков та протидії секуляризації.

Виявлено, що, погоджуючись співпрацювати з радянською владою у її спробах ліквідувати УГКЦ, Г. Костельник виношував амбітний план, який включав три етапи. На першому етапі Галицька греко-католицька митрополія пориває з Римом і приєднується до РПЦ, зберігаючи при цьому свої культурно-обрядові особливості. На другому – Галицька митрополія модернізується і модернізує РПЦ. На третьому – модернізована РПЦ, діючи в тому числі через колишніх галицьких уніатів, стає центром екуменічного тяжіння: спершу для частини римо-католиків, а потім і для всієї Латинської Церкви, яка у свою чергу мала відмовитися від папського примату. Модернізація повинна була проходити в обрядово-канонічній площині (часткове переймання РПЦ римо-католицьких норм і практик) та у ²⁶ щині створення «нової філософії», яка мала враховувати новітні наукові досягнення (роблячи християнство привабливим для світської інтелігенції), а також спиратися на нехтування доктринальних розбіжностей між християнським Заходом та Сходом як несуттєвих.

У **висновках** підсумовуються головні результати дослідження:

1. Основними концептами, за допомогою яких Г. Костельник описує ментальні виміри секуляризації, є «фізикалізм», «нормальна свідомість», «чуття безтаїнственності». «Фізикалізм» – це матеріалістичний тип відчуття і

розуміння світу, намагання бачити у світі лиш те, що є доступним вивченню з точки зору природничих наук, зокрема фізики. «Нормальна свідомість» є станом незадіяності тих структур людської психіки, які відповідальні за насичене релігійне переживання. «Чуття безтаїнственності» – це стан, що відзначається розумінням навколишнього світу як чогось цілком пізнаваного і позбавленого містично забарвленої «тайни».

2. Критика Г. Костельником «надмірного» розвитку природничих наук відзначалась непослідовністю. Він то критикував одну лиш «надмірність», то в цілому звинувачував науку, то сподівався, що новий етап її розвитку нестиме ре-, а не де-сакралізацію. Врешті-решт Костельник навіть дійшов настанови на підлаштування доктринальних засад християнства під природничі науки. З іншого боку він почав захоплюватися псевдомістицизмом, предмет якого знову ж таки хотів дослідити з наукової точки зору. Така непослідовність вкладається у характер модерністського підходу до раціональності і науки.

3. Модерні політичні ідеології Г. Костельник сприймав як різновиди «атеїстичних релігій». Лібералізм критикувався Костельником досить фрагментарно. Зокрема Костельник оскаржував гасло «релігії як приватної справи». Спільною для лібералізму і комунізму «релігійною» рисою вслід за Костельником можна вважати віру в прогрес (як цьогосвітнє задоволення туги за вічним життям). У комунізмі Костельник бачив квінтесенцію нігілістичного змісту процесу секуляризації. Націоналізм Костельник критикував через етичний релятивізм та обоження нації. При цьому філософ заперечував щирість прохристиянської позиції значної частини представників націоналістичного руху.

4. На сприйнятті Г. Костельником тих речей української літератури, які несли секуляризаційне навантаження, значною мірою позначилися його релігійно обумовлені естетичні погляди, а також урахування значення ролі літераторів у модерному націтворчому процесі. Т. Шевченка Костельник оцінює в загальних рамках уже сформованого серед українських греко-католиків підходу. Проблемні з католицької точки зору моменти Шевченкової творчості для Костельника є чимось несуттєвим, проявом людської слабкості. Ставлення Костельника до І. Франка було значно критичнішим. Не бачачи у ньому геніальності, яку бачив у Шевченкові, Костельник дозволяв собі знецінювати значні фрагменти Франкової творчості, пов'язуючи рівень таланту з раціоналістичними переконаннями поета. Ще одним проявом упередженого ставлення до Франка стало те, що Костельник однозначно зараховував його до матеріалістів та атеїстів. Причину такої однобічності варто шукати у полемічному запалі Костельника. Саме через цю якість, попри власну схильність еластично реагувати на суспільні і культурні зміни, ставлення Костельника до Франка було подібним до підходу «западників». В. Винниченко для Костельника є зразком балетриста, що надає атеїстичним ідеям формату, сприятливого для їхньої популяризації серед широких мас.

5. Апологетична позиція Г. Костельника еволюціонувала у процесі

формування його модерністських поглядів. Продемонстрований 1925 року підхід до цілей апологетики суттєво відрізнявся від бачення головних завдань апологетики у тогочасній греко-католицькій літературі. Костельник не приділяє уваги сотеріологічним та еклезіологічним питанням, намагаючись, натомість, у першу чергу опонувати атеїзму у головних площинах його зіткнення з християнським світоглядом. Та все ж у середині 20-х років Костельник поводить себе як богослов, який отримав класичну католицьку освіту і апелює до метафізичної аргументації. У міру переходу на модерністські засади Костельник відмовляється від метафізичної аргументації і демонструє намагання якнайповніше «перекласти» християнське віровчення на мову, зрозумілу з позицій природничих наук. Надмірний оптимізм щодо можливості «наукової» апології християнської віри приводить його до легковажного трактування відкриттів фізики та біології. В ускладненні картини фізичної реальності він бачить не просто потрясіння, яке підірвало становище механіцизму і детермінізму, але й «наукове» заперечення претензій матеріалістичного монізму. Зворотньою стороною такого оптимістичного підходу до наукових відкриттів стала матеріалізація людської душі.

6. Проблему теодицеї Г. Костельник розглядає як таку, що є особливо вагомим у контексті викликів секуляризації. Відходячи від християнської релігії і зосереджуючись на дочасних благах, люди стають особливо вразливими до терпіння, а ця вразливість ще більше відштовхує їх від віри. За таких умов Костельник спробував вибудувати теодицейну концепцію, яка резонувала б із властивим людині модерну культом свободи: терпіння у світі виконують «шкільну» функцію, «екзаменують» людей, навчають їх самостійно робити вибір на користь власного спасіння. Будуючи цю концепцію, Костельник висловив ряд оригінальних міркувань, серйозність яких, однак, викликає питання (у них можна побачити дійсні спекулятивно-богословські міркування, але, більш за все, Костельникові йшлося просто про стилістичний прийом). У творчості Костельника принаймні на імпліцитному рівні міститься цікаве розуміння в оптиці теодицеї самого процесу секуляризації: Бог допускає занепад релігійності у якості зла, покликаною «екзаменувати» християн.

7. Бачення Г. Костельником оптимальної моделі взаємовідносин Церкви і секуляризованої держави відзначалося прагматичним підходом. Костельник намагався виставити перед секуляризацією держави певні «границі», аргументовано запропонувати межі, які державі не слід переходити. Але про спроби відстояти традиційне католицьке вчення про природу політичної влади і релігійні обов'язки держави йому не йшлося.

8. Пізній період творчості Г. Костельника характеризувався піком національно-еклезіального месіанства. Ставши заручником спрямованої на ліквідацію УГКЦ політики радянської влади, Костельник спробував використати ситуацію для реалізації власних планів. Відповідно до цих планів українські греко-католики мали влитися до РПЦ у якості ферменту її модернізації. Модернізація повинна була проходити у двох площинах:

обрядовій та філософсько-богословській. Стосовно другої площини Костельник мріяв про створення «нової філософії», зміст якої полягав би у підлаштуванні християнського віровчення під здобутки природничих наук, а також у переході на позиції доктринального релятивізму (передусім ішлося про релятивізацію догматичних відмінностей між Католицькою Церквою та православними Церквами). Ця модернізація мала б принести подвійний ефект. По-перше, стати ґрунтом для об'єднання східних та західних християн (за умов відмови останніх від папського примату). По-друге, допомогти зупинити процес секуляризації: зробити обрядове життя максимально привабливим з огляду на культурні обставини, а також забезпечити повагу до релігії з боку світської інтелігенції.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних та зарубіжних фахових наукових виданнях

1. Загребельний І. В. Гавриїл Костельник і дискусія щодо місця томізму у богословській культурі Української греко-католицької Церкви. *Українське релігієзнавство*. 2018. № 86. С. 66-73.

2. Загребельний І. В. До питання критики греко-католицьким духовенством окремих моментів націоналістичного дискурсу у 20-30 роки минулого століття. *Українознавчий альманах*. 2013. Вип. 13. С. 60-66.

3. Загребельный И. В. Изменение традиционных представлений о рациональности и науке в католическом модернизме (на примере концепции Гавриила Костельника). *Идеи: Философско списание*. 2018. № 2 (12). С. 72-77.

4. Загребельний І. В. Іманентизація релігійного досвіду у творчості Гавриїла Костельника. *Evropský filozofický a historický diskurz*. 2018. Svazek 4, 2 vydání. S. 165-169.

5. Загребельний І. В. Концепція «світу як вічної школи» Г. Костельника у оптиці богословської проблеми теодицеї. *Філософські обрії*. 2013. Вип. 29. С. 154-161.

6. Загребельний І. В. Особливості апологетичної позиції Г. Костельника. *Схід*. 2018. № 153. С. 103-107.

7. Загребельний І. В. Секуляризуючий вимір української літератури у рецепції Г. Костельника. *Гілея : науковий вісник*. 2018. Вип. 129. С. 143-146.

8. Загребельний І. В. Фізикалізм як чинник духовного занепаду Західної цивілізації в інтерпретації Г. Костельника. *Гілея : науковий вісник*. 2013. Вип. 70. С. 535-538.

Статті та тези, що засвідчують апробацію

1. Загребельний І. В. Бачення Г. Костельником взаємовідносин Церкви і держави в контексті розвитку католицької соціальної доктрини. *Держава і церква в новітній історії України : Збірник статей*. Полтава: ПНПУ, 2015. С. 158-165.

2. Загребельний І. В. До проблеми власного еклезіального проекту Гавриїла

Костельника. *Історія релігій в Україні : науковий щорічник*. Львів, 2018. Вип. 28. Ч. II. С. 385-402.

3. Загребельний І. В. Мирча Еліаде и Гавриил Костельник: штрихи к сравнительной характеристике. *Традиция и традиционализм : Альманах 2012-2013*. Донецк, 2013. С. 105-108.

4. Загребельний І. В. «Нормальна свідомість» як психологічна передумова атеїзму в інтерпретації Гавриїла Костельника. *«Дні науки філософського факультету – 2013»*, Міжнародна наукова конференція, 16-17 квітня 2013 року : *Матеріали доповідей та виступів*. Київ, 2013. Ч. 5. С. 170-171.

5. Загребельний І. В. Політичні ідеології як форми секуляризму в інтерпретації Гавриїла Костельника. *Держава і церква в новітній історії України : Збірник статей*. Полтава, 2013. С. 356-361.

6. Загребельний І. В. Проект «нової філософії» Гавриїла Костельника: між вдалою інновацією та видаванням бажаного за дійсне. *Синергія у культурному просторі сучасності : Збірник матеріалів Міжн. наук.-практичн. конф., м. Київ, 29-30 березня 2018*. Київ : КНУКіМ, 2018. С. 86-89.

7. Загребельний І. В. Сучасний етап секуляризації крізь призму концепції фізикалізму Гавриїла Костельника. *Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти : Збірник наукових праць. Частина I*. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. С. 149-153.

Інші публікації:

1. Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОРМ Халіков, 2017. 204 с.

2. Загребельний І. Отець Гавриїл Костельник: актуальність позаконфесійного вивчення. URL: <https://www.religion.in.ua/main/bogoslovyya/23380-otec-gavriyil-kostelnik-aktualnist-pozakonfesijnogo-vivchennya.html>.

АНОТАЦІЯ

Загребельний І. В. Проблема секуляризації у творчій спадщині Гавриїла Костельника: критичний аналіз. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. Київ, 2019.

Дисертаційне дослідження пропонує комплексний погляд на експлікацію у творчій спадщині українського греко-католицького філософа і богослова Гавриїла Костельника (1886-1948) проблеми секуляризації. Предмет дослідження включає у себе три аспекти: по-перше, розуміння Г. Костельником витоків і змісту процесу секуляризації, по-друге, бачення ним методів протидії

секуляризації, по-третє, впливу секуляризації на релігійні погляди самого Костельника. Перший аспект розкривається у ході вивчення Костельникової концепції теоретичних і ментальних витоків процесу секуляризації (насамперед впливу наукового розвитку на поширення атеїзму), бачення Костельником місця політичних ідеологій у системі координат секуляризації, особливостей сприйняття Костельником секуляризуючих вимірів української художньої літератури. Другий аспект – у ході вивчення апологетичної творчості Костельника, його концепції співіснування Церкви і секуляризованої держави, а також бачення контрсекуляристських та екуменічних перспектив українського християнства. Третій аспект присутній при аналізі кожної зі згаданих тем, оскільки й у вивченні витоків та змісту процесу секуляризації, і в баченні методів протидії цьому процесові Костельник демонстрував внутрішню секуляризацію.

Ключові слова: Гавриїл Костельник, секуляризація, десекуляризація, УГКЦ (Українська Греко-Католицька Церква), РПЦ (Російська Православна Церква), католицький модернізм, теологія ХХ століття.

ABSTRACT

Zahrebelnyi I. V. Problem of secularization in legacy of Havryiil Kostelnyk: critical analysis. The manuscript.

Thesis submitted for the Candidate Degree in Philosophy (PhD) in speciality 09.00.11 – Religious Studies. H. S. Skovoroda Institute of Philosophy NAS of Ukraine. Kyiv, 2019.

The thesis research presents compound reference to explication on problem of secularization in the legacy of Ukrainian Greek-Catholic philosopher and theologian Havryiil Kostelnyk (1886-1948). The research subject includes three aspects: first, the way H. Kostelnyk understood origins and meaning of secularization process, second, the manner he perceived methods to counteract secularization, third, how secularization influenced religious beliefs of Kostelnyk himself. The first aspect is clarified when we study concept of theoretical and mental origins of secularization process worked out by Kostelnyk (first of all, how scientific development influences expansion of atheism), the way Kostelnyk placed political ideologies in secularization scheme, features which distinguished Kostelnyk's perception of secularizing factors in Ukrainian literature. Second aspect unfolds within studying apologetic works by Kostelnyk, his concept of co-existence of the Church and secularized state, and vision of anti-secularistic and ecumenical prospects of Ukrainian Christianity. Third aspect pierces each analysis of mentioned topics as Kostelnyk showed inner secularization when we studied origins and meaning of secularization process and how he understood methods to counteract the process.

Kostelnyk's intellectual position resembles the one of Catholic modernism due to particular features, i.e. it's notable for psychologized understanding of religion,

attempts to adjust Christian mind-set to achievements of secular sciences, doctrinal relativism, sceptical attitude to Thomistic tradition, criticism for Primacy of the Pope as the one created due to political reasons.

Having researched the way Kostelnyk perceived mental origins and demonstration of secularization, we should highlight such concepts as «physicalism», «sense of absence of mystique», «healthy consciousness». Careful heed is paid to controversies in Kostelnyk's understanding how scientific development influences expansion of atheism. The thesis researched distinguished features of the way Kostelnyk perceived ideology of liberalism, communism and nationalism. Of great importance is inconsequence in understanding of nationalism. In the thesis analyses distinguished features of the manner H. Kostelnyk perceived the aspects of Ukrainian literature which at the end of XIX – at the beginning of XX century were deemed as those which threatened Christian religion (in works by T. Shevchenko, I. Franko, V. Vynnychenko).

The apologetic works of Kostelnyk were distinguished on the background of contemporary Ukrainian Greek Catholic apologetic literature. Kostelnyk did not pay much attention to the soteriological and ecclesiological aspects of apologetics. First of all, he tried to protect the Christian faith from the challenges of atheism. Under the analysis of H. Kostelnyk's beliefs regarding optimal pattern of relations between the Church and secularized state we found out that Kostelnyk didn't entirely follow Catholic doctrine of that time. We interpret participation of Kostelnyk in events related to spurious Lviv convocation in 1946 considering his ecclesiastic beliefs and his vision of ecumenical and anti-secularistic potential of Ukrainian Christianity. The major factors which influenced shaping of these beliefs became modernist thinking patterns of Kostelnyk, as well as his ambitious nature which he applied to the whole Greek Catholic Galician Metropolitanate. It was modernist and doctrinal relativism and the fact that he believed in messianic significance of Galician Metropolitanate which made Kostelnyk reject Primacy of the Pope and project plans to separate Galician Metropolitanate from Rome.

Key words: Havryil Kostelnyk, secularization, desecularization, UGCC (Ukrainian Greek Catholic Church), ROC (Russian Orthodox Church), Catholic Modernism, 20th-Century Theology.